

nusunda bir tartışma başlatmaktalar; fakat bu tartışma net bir sonuca varmaktan ziyade sadece eleştiri seviyesinde kalmaktadır.

Konular gayet teorik bir zeminde ele alınmasına rağmen eserin dili açık ve anlaşılırdır. Batı’da çıkan diğer sosyoloji ve din sosyolojisi kitaplarına göre, eserde grafik, tablo, resim gibi görsel malzemenin çok fazla kullanılmadığı dikkat çekmekte, bu da özellikle din sosyolojisine yeni başlayan öğrenciler için, ya bir teoriden ya da bir teoriye karşı konuşan bir yaklaşım taşıdığını da göz önüne alırsak, kitabın çekiciliğini en azından pedagojik açıdan bir nebze azaltmaktadır. Klasik ve çağdaş sosyologların temel görüşleri ekseninde bir din sosyolojisi teorileri kitabı olarak tanımlanabilecek bu eser, özellikle İlahiyat fakültelerinde din sosyolojisi, sosyoloji bölümlerinde ise hem din sosyolojisi, hem de kurumlar sosyolojisi derslerinin ana kitabı olabilecek özellikleri hâizdir. Din sosyolojisine ilgi duyan Türk araştırmacı ve okurlar için oldukça faydalı olan bu eserin Türkçeye kazandırılmış olması,* Türkiye’deki din sosyolojisi çalışmalarının gelişimine önemli bir katkı sağlayacaktır.

Ârif Halîl Ebu İyd

el-Alâkâtü’-d-devliyye fi’l-fıkhi’l-İslâmî

Dâru’n-Nefâis, Amman 2007, 312 s.

A. Tahir NUR

Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğrencisi

“İslam’da Uluslararası İlişkiler” yahut “İslam Hukuku Açısından Uluslararası İlişkiler” başlığı altında ele alınan çalışmalar büyük ölçüde Arapça telif edilen kitaplardan oluşmaktadır.** Bu çerçevede kaleme alınan eserlerden birisi, bu yazıda değerlendirilecek olan *el-Alâkâtü’-d-devliyye fi’l-fıkhi’l-İslâmî*’dir (*İslam Hukuku Açısından Uluslararası İlişkiler*).

Dr. Ârif Halîl Ebu İyd tarafından telif edilen eser, yazarın öğretim üyesi olduğu Ürdün Üniversitesi İlahiyat Fakültesi de dâhil olmak üzere pek çok Arap üniversitesinde ders kitabı olarak okutulmaktadır. Kitapta İs-

* *Din Sosyolojisine Giriş: Klasik ve Çağdaş Kuramlar*, çev. Halil Aydınalp, İhsan Çapcıoğlu, Birleşik Yayınevi, Ankara 2011, 408 s.

** Bu alandaki eserlere dair bir bibliyografya çalışmasının varlığından haberdar değiliz. Sayıca azımsanmayacak ölçüde olan bu eserlere örnek olarak bkz. M. Ebu Zehra, *el-Alâkâtü’-d-devliyye fi’l-İslam* (Kahire 1964); Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Alâkâtü’-d-devliyye fi’l-İslam* (Beyrut 1983).

lam devletinin diğer devletlerle savaş ve barış durumlarındaki ilişkilerine dair temel kaide ve hükümler zikredilerek çalışma İlahiyat öğrencilerinin kolaylıkla okuyabileceği boyutla sınırlı tutulurken, aynı zamanda konunun araştırmacıları için bütüncül bir resim çizmek amacıyla fıkıh ilmi içerisinde, uluslararası ilişkiler ile alakalı tesbit edilen meselelerin her birine değişik boyutlarda değinilmeye çalışılmıştır (s. 5).

Ebu İyd'e göre günümüzde İslam, çağdaş Batı medeniyetinin iletişim araçları tarafından terör dini olarak resmedilmekle beraber, ne fert ve topluluklar düzeyinde, ne de devletlerarası ilişkileri düzenleyecek boyutta hüküm koyan bir din olarak gösterilmektedir. Hâlbuki farklı itikadî ve fikhî mezheplere mensup Müslüman müellifler, bugün Batı medeniyetinin tekel olma iddiasında bulunduğu uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk alanında bin üç yüz sene öncesinden itibaren eser vermeye başlamışlardır. Söz konusu alanlara dair ilk eser Haneefi hukukçusu Muhammed Hasan eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) telif ettiği *es-Siyerü'l-Kebîr*'dir.* Buna mukabil Batı'da uluslararası ilişkiler alanında 19. yüzyıl ortalarına gelinceye dek tedvin edilmiş bir metne raslanmamaktadır. Batı'da savaş ve barış hallerini düzenlemek amacıyla ilk defa 1868'de St. Petersburg Beyannamesi ile uluslararası ilişkilere dair bir metin ortaya konmuştur (s. 6).

Dört ana bölümden müteşekkil kitabın giriş kısmı (s. 9-85), konuya dair altyapı oluşturmak amacıyla uluslararası hukuk, devlet, halk, ülke vb. kavramların tarifi ve izahına ayrılmıştır. Burada İslam hukuku ile uluslararası hukuk arasında karşılaştırmalara yer veren anlatım tarzı kullanılmış olmakla birlikte müellifin esas amacının, bu iki hukuk sistemini karşılaştırmak değil, daha ziyade uluslararası hukuk ile alakalı konularda İslam âlimlerinin tartıştığı meseleleri derleyerek, farklı mezheplerin görüşlerini delilleriyle birlikte ortaya koymak olduğu görülmektedir. Bu itibarla, modern uluslararası hukuka dair bilgiler, fukahânın görüşlerinde olduğu gibi genişçe anlatılmamış, sadece fikir vermek amacıyla zikredilmiştir.

Konu hakkında genel bir çerçeve sunmayı hedefleyen giriş kısmında incelenen kavramlar arasında en geniş yer, "ülke" (*dâr*) kavramına ayrılmıştır. Bir toprak parçasının "darü'l-İslam" veya "darü'l-harb" oluşuna bağlı olarak orada yaşayan Müslümanların hayatlarını düzenleyen kurallar şekilleneceği için "dâr" taksiminin nasıl yapıldığı çok önemlidir. Bu sebeple "dâr"ın tarifi, mahiyeti, muhtevası ve üzerine bina edi-

* İslam âlimlerinin, bugün uluslararası ilişkiler alanı dahilinde olan mevzulara taalluk eden eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, *İslam Hukukunda Ülke Kavramı: Darü'lislam Darü'lharb*, İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 20-26.

len ahkâm, ulema tarafından ciddi bir biçimde ele alınıp tartışılmıştır. “Harem”, “Hicaz”, “darü'l-ahd” kavramlarının açıklamasını yaptıktan sonra yazar, Hz. Peygamber’in Bizans, İran ve Habeşistan gibi ülkelere gönderdiği davet mektuplarına yer vererek bu kısmı sonlandırmaktadır.

“Savaş Durumunda İslam’a Göre Dış İlişkiler” başlıklı birinci bölüm (s. 85-145), cihadın tarifıyla başlamaktadır. Burada Sünnî fıkıh mezheplerinin görüşleri ayrıntılı bir şekilde incelenmekte, ardından Şia’nın cihad anlayışına yer verilmektedir. İslam’da merkezî yere sahip kavramlardan biri olan cihad, ana hatlarıyla savunma savaşı (*cihad-ı difa’î*) ve saldırı savaşı (*cihad-ı hücumî*) olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. *Cihad-ı difa’î* nin gücü yeten tüm Müslümanları bağlayıcı (*farz-ı ayn*) olduğu konusunda ulemanın ittifakı vardır. *Cihad-ı hücumî* konusunda ise ihtilaf sözkonusudur. Bazı âlimler bu tür cihadın farz olmadığını söylemiştir. Bu aynı zamanda, İslam’da uluslararası ilişkilerin temelini savaş değil, barış olduğunu iddia edenlerin benimsediği görüştür.

Bu bölümde ayrıca kadınların cihadı meselesi ele alınarak, fukahanın bu konudaki görüşleri ayet ve hadisler ışığında açıklanmaktadır. Buna göre Kur’an’da mutlak olarak belirtilen cihad, sadece gücü yeten erkeklere farzdır. Kadınların erkeklerle beraber savaşa katıldıklarını bildiren pek çok sahih hadis bulunsa da, bu durum kadınlara cihadın farz olduğu anlamına gelmez; zira kadınların savaşmak üzere değil, yaralıları tedavi ve mücahidlere su temin etmek gibi amaçlarla orduya katıldıkları bilinmektedir (s. 107-112).

İkinci bölüm, “Savaş Durumunda İzlenecek Yollar” başlığını taşımaktadır (s. 145-215). Bu bölümde genel olarak “savaş ahlakı” şeklinde adlandırabileceğimiz hususlar yer almaktadır. Savaş öncesinde düşmana karşı vazifeler, anlaşma yapan düşmanın ihaneti durumunda İslam Devleti’nin tavrı, düşman arasından öldürülmesi caiz olanlar ile kadın, çocuk, yaşlı gibi öldürülmesi caiz olmayanlar ve bunların herbiri konusunda âlimler arasındaki görüş farklılıkları, düşmanın mallarını tahribin boyutları, düşmandan haber almak için casus kullanma gibi bazı savaş stratejilerinin yanında, mücahidlerin uyması gereken savaş düzeni ve bununla ilgili itaat, sadakat, adalet gibi Kur’an ve Sünnet’ten elde edilen belli başlı kaide ve ilkeler, bu kısımda incelenen başlıca meselelerdir.

“Savaşın Sona Ermesi ve Kişiler ile Mallar Üzerindeki Sonuçları” başlıklı üçüncü bölümde (s. 215-255), fukahanın belirlediği şekillere göre savaşın sonuçlanma yolları zikredilmektedir. Buna göre savaş dört yolla sonuçlanabilir: 1. Düşmanın İslam’a girmesi. 2. İslam ordusunun zafer elde etmesi (*feth*). 3. Düşmanın cizyeyi kabul ederek ba-

rışa yönelmesi. 4. İslam ordusunun savaştan çekilmesi. Bu maddelere ek olarak “tahkîm” (*istinzâl*) ve savaşın düşman lehine sonuçlanmaması ihtimalleri serdedildikten sonra her bir durumun hükmü ayrı ayrı izah edilmektedir. Bölümün ikinci kısmında öncelikle “şefkat” (*rıfk*) esasları gibi İslam’ın esirlere muamelede vazettiği bazı ilkelere değinilerek esirlerin hukuki durumu incelenmektedir. Bunun yanında *nefl*, *ganimet* ve *fey* kavramları arasındaki farklar izah edilerek (s. 241-24), düşmana ait menkul ve gayrimenkul malların hükmü hususunda ulemanın farklı görüşlerine ayrıntılı olarak yer verilmektedir.

“İslam’da Barış” başlığını taşıyan son bölüm (s. 255-301), uluslararası ilişkilerde asıl olanın savaş mı yoksa barış mı olduğu meselesi ile başlamaktadır. Bu bölümden anlaşıldığı kadarıyla teorik çerçevede önemli bir yer teşkil eden bu mesele, âlimler arasındaki temel yaklaşım farklılıklarından birisidir. Her iki görüşü savunan tarafın da delillerini açıkladıktan sonra müellif, asıl olanın savaş olduğu yönündeki şahsî görüşünü beyan etmektedir. Zira eğer asıl olan barış olsaydı, düşman ile yapılan barış anlaşmalarının (*muâhede*) herhangi bir kayıt olmaksızın mutlak olarak akdedilmesi caiz olurdu, fakat tüm bu anlaşmalar süre kaydıyla sınırlandırılmıştır ki, bu da, ilişkilerde asıl olanın savaş olduğunu gösterir.

Son bölümde ayrıca Müslümanların gayrimüslimlerle yaptığı barış anlaşmalarının meşruiyeti, sıhhat şartları ve çeşitleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Klasik fıkhıdaki emân-ı âmm, emân-ı hâss (*isti’mân*) ve zimmet akdi şeklindeki üçlü taksim hıfâfına olarak müellif, bu anlaşmaları hüdne (*muvâda’a*) akdi, zimmet akdi ve zorunluluk (*ızdırâr*) akitleri olmak üzere üçe ayırmaktadır.

Yazarın İslam’da ülke ayırımının ortaya çıkışı hususundaki beyanına tenkit yöneltmek mümkündür. Şöyle ki, müellife göre *dâr* taksimi Hz. Peygamber veya ashâb döneminde bilinen bir ayırım değildir, daha sonraki asırlarda fıkhın tedvini esnasında fukaha tarafından ortaya konulmuştur. Yazar, bu görüşe delil olarak Muhammed Ebu Zehra’nın şu sözünü göstermektedir: “Fakihlerin âlemi *darü’l-İslam*, *darü’l-harb* ve *darü’l-ahd* olarak taksim etmesi, şeriat hükmü ile değil müctehidlerin vakıadan çıkardıkları hüküm ile olmuştur.” (s. 50) Aslında dünyanın “darü’l-İslam”, “darü’l-harb” ve “darü’l-ahd” şeklindeki taksiminin Kur’an ve Sünnet’te yer almadığı hususu doğru olmakla beraber, anahatlarıyla da olsa bu ayırımın Hz. Peygamber ve sahabe döneminde bilinmediği iddiası itiraza açıktır. Zira Hz. Peygamber’in düşmana karşı gönderdiği kumandanlara verdiği talimatlarda Medine için “darü’l-muhacirin” ifadesini kullandığı, Halid b. Velid’in Hire halkı ile yaptığı cizye alınması anlaşmasında “darü’l-İslam” ve “darü’l-hicre”

ifadelerini kullandığı bilinmektedir. Ülke ayrımı, yazarın belirttiği gibi sahabeden sonraki nesilde değil, aslında hicretten sonraya ortaya çıkmış; Mekke “darü'l-harb” olurken Medine ile daha sonra fethedilen veya halkı müslüman olan yerler “darü'l-İslam” olmuş, fetihten sonra Mekke de “darü'l-İslam”a katılmıştır. (Konuyla ilgili olarak bkz. Özel, *Ülke Kavramı*, s. 75-85)

Tenkide açık bir diğer husus ise, konu ile ilgili görüşlerin aktarılmasında benimsenen mezhep sıralamasıdır. Teamüle uygun olanın, öncelikle Hanefî, Şafîî, Malikî ve Hanbelî şeklinakki sıralamak, yahut kronolojiyi esas alarak Hanefî, Malikî, Şafîî ve Hanbelî şeklindeki mezhep sıralamasını kullanmak olduğu söylenebilir. Zaman zaman bu sıralamaya riayet eden müellif, kimi durumlarda da mezheplerin sırasında yer değiştirmeye gitmekte, mesela Hanbelîlerin görüşlerine en başta yer vermektedir (s. 186). Bu durumun temel saikinin, kitabın planı gereği müellifin kendisine yakın bulduğu görüşü önce zikretmek istemesi olduğu düşünülebilir.

Herhangi bir yorum yapmaksızın yalnızca ilgili bilgileri aktarmakla yetinen klasik ders kitaplarından farklı olarak bu kitapta müellif, ulemanın belli bir konudaki görüşlerine yer vermekle birlikte meselenin sonunda kendi görüşünü de beyan etmektedir. Bu durum, kitaba benzerlerinden ayrı bir yer kazandıran özelliklerden birisi olarak zikredilebilir.

Son olarak, sade dili ve özetleyici üslubu ile kitabın, Türke'ye tercüme edilmek için de hayli uygun olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle vurgu yaptığı cihad, savaş ahlakı gibi konularla ilgili görüş ve kaynakları ve derleme bakımından zengin sayılabilecek muhtevasıyla da sözkonusu alanlardaki çalışmalarda başvurulabilecek bir eserdir.

Tariq Ramadan

Radical Reform: Islamic Ethics and Liberation

Oxford University Press, Oxford 2009, 372 s.

Muammer İSKENDEROĞLU

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam düşüncesinin yeniden canlanması bir taraftan onun İslam'ın manevî boyutuyla tekrar barışmasına, diğer taraftan da kutsal metinlerin fıkıh ve fıkıh usulü alanlarıyla ilgili hükümlerinin yeniden aklî ve eleştirel bir gözle ele alınması gerektiği gerçeğinin benimsenip uygulanmasına bağlıdır. Bu düşünceden hareket eden Tarık Ramazan,